

บทคัดย่อ

การตรวจชำระคัมภีร์ปัญญาฉัตติที่ปนี

คัมภีร์ปัญญาฉัตติที่ปนี (ความรู้แจ้งแห่งทางทั้ง 5) เป็นบทประพันธ์ฉันทน์ที่ปญฺฐว้ตร จำนวน 114 บท แบ่งออกเป็น 5 กัณฑ์ คือ นรกกัณฑ์ เปตกัณฑ์ เตรีจฉานกัณฑ์ มนุสสกัณฑ์ และสัตตกัณฑ์

คัมภีร์นี้แต่เดิมเป็นวรรณคดีภาษาสันสกฤต มีชื่อว่า บัชตติการิกา จากตามข้อในศิลาจารึกที่พบในพม่ากล่าวว่า พระสัทธัมมโฆสเถระ เป็นผู้ประพันธ์ แต่แท้ที่จริงแล้วท่านเป็นเพียงแต่ผู้แปล แปลจากภาษาสันสกฤต สันนิษฐานว่าแปลในรัชกาลพระเจ้าอนิรุทธมหาราชกษัตริย์สมัยเมืองพุกาม

ในการตรวจชำระครั้งนี้ ผู้ชำระใช้ต้นฉบับตัวเขียนที่เก็บรักษาอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ จำนวน 5 ฉบับ และใช้คัมภีร์ปัญญาฉัตติที่ปนีฎีกา คัมภีร์มหาวิปาก ซึ่งมีต้นฉบับอยู่ในหอสมุดแห่งชาติอย่างละ 2 ฉบับ (ทั้งนี้เพราะคัมภีร์ทั้ง 2 ได้นำฉันทน์ในปัญญาฉัตติที่ปนีมาอธิบาย) อีกทั้งคัมภีร์บัชตติการิกา ที่ ศ. มุส ตรวจชำระ ในการสอบเทียบ ผลจากการชำระพบว่า ในฉบับภาษาบาลีมีการพัฒนาการ 3 ช่วง

เมื่อแรกแปลจากภาษาสันสกฤตมาเป็นภาษาบาลี คัมภีร์นี้มีชื่อ ฉัตติที่ปนี (ความรู้แจ้งแห่งภพทั้ง 6) ต่อมาในช่วงพัฒนาการที่สองของคัมภีร์ได้ยุบสุรกายพิภพ โดยให้กัลัญชิกาสูรไปรวมกับพิภพเปรต และเวจิตตาสูรไปรวมกับพิภพสวรรค์ ซึ่งลักษณะเช่นนี้เป็นอิทธิพลทางความคิดจากคัมภีร์กถาวัตถุปรกณฺ์ ผลงานของพระโมคคัลลีปุตตติสส ดังนั้นจึงทำให้ต้องเปลี่ยนชื่อมาเป็นปัญญาฉัตติที่ปนี ส่วนพัฒนาการขั้นสุดท้ายได้เพิ่มฉันทน์บทที่ 5 และพบว่าต้นฉบับที่ใช้ในการชำระเป็นพัฒนาการขั้นสุดท้าย

Abstract

A Critical Edition of Pabcagatidipani

Pabcagatidipani or "Illustration of the Five Realms of Existence" is a piece of verse called Patthayavattachanda, which is divided into five kandas (sections) and consists of 114 verses. This text was translated from Sadgatikarika, a well known Buddhist Sanskrit verse, describing the rebirth of creatures in five realms: narakas (hells), petas (ghosts), tiracchanas (animals), manussas (human) and saggas (heavens).

According to an inscription found in Myanmar, the composer of Pabcagatidipani was Saddhammaghosa. However, it appears that this text was not written but instead translated by him, presumably during the reign of King Aniruddha in the Pagan Period.

This critical version has been edited by using five copies of Pabcagatidipani manuscripts from the Bangkok National Library as the main document, and compared with copies of Pabcagatidipanitika, two copies of Mahavipaka or "the second version commentary of Pabcagatidipani" and Sadgatikarika (Prof. Mus edited.).

From the study, it is suggested that three periods of development can be distinguished in the Pali version. Originally, it was translated into Pali and named Chagatidipani or "Illustration of the Six Realms of Existence". Later, in the second development, the concept of Kalabjakasura (a kind of monster) was included in Peta's realm and Vepacitti-asura (a fallen angel) was also integrated into the realm of heaven. These were apparently influenced by Kathavthupakarana of Moggaliputtatissa; hence, the name was changed to "Pañcagatidipani". In the last development, the fifth verse which is similar to Jinalavkalatika was added. As a result, the copies of Pañcagatidipani manuscripts from the Bangkok National Library would have been composed in the last period of development.

การตรวจชำระคัมภีร์ปัญญาจติที่ปนี*

รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล**

บทนำ

ปัญญาจติที่ปนีเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญคัมภีร์หนึ่ง แม้ว่าในอดีตได้มีผู้ทำการศึกษาแล้ว 4 ท่าน คือ 1. นายเฟอแยร์ ได้ทำการแปลเป็นภาษาฝรั่งเศส (Feer 1883 : 514-528.) และทำการปริวรรตจากต้นฉบับตัวเขียนที่เก็บรักษา ณ ห้องสมุดแห่งชาติกรุงปารีส (Feer 1884 : 153-161.) 2. ศ. มุส ได้ทำการตรวจชำระคัมภีร์มหาคติการิกาทิพิมพ์ในปี พ.ศ. 1930 3. นางฮาสเลวูดได้ทำการแปลเป็นภาษาอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2530 และ 4. ศ. เดอ ฌอง ได้เขียนบทวิจารณ์การแปลของนางฮาสเลวูด ในปี พ.ศ. 2533 (Hiüber 1997 : 182-183.) หากแต่ในปัจจุบันยังไม่มีการตรวจชำระปัญญาจติที่ปนีฉบับภาษาบาลี ดังนั้น ในบทความชิ้นนี้จึงมุ่งเน้นที่จะตรวจชำระปัญญาจติที่ปนีเป็นสำคัญ

เนื้อหาโดยสรุป

ปัญญาจติที่ปนีกล่าวถึง อานิสงส์และอาที่นวยังให้สัตว์ทั้งหลายต้องไปบังเกิดในภพทั้ง 5 คือ นรก เปรต เดรัจฉาน มนุษย์ และสวรรค์ อย่างสังเขป เขียนขึ้นในรูปแบบรัฐชาติดัดฉันท์ 114 บท เริ่มต้นฉันท์ปณามพจน์จำนวน 4 บท จากนั้นจึงแบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 กัณฑ์

กัณฑ์ที่ 1 นรกกัณฑ์ ตั้งแต่บทที่ 5-21 กล่าวถึงมหานรก 8 ชุม ส่วนบทที่ 22-44 กล่าวถึงอุสสทนรก 4 ชุม

*ผู้เขียนขอขอบพระคุณ ผศ.ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และ ดร.ปิเตอร์ สกิลลิง ที่ได้เอื้อเพื่อเอกสารหายาก และข้อเสนอแนะบางประการ

**อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

กัณฑ์ที่ 2 ตีรัจฉานกัณฑ์ ตั้งแต่ฉันทบทที่ 45-51

กัณฑ์ที่ 3 เปตกัณฑ์ ตั้งแต่ฉันทบทที่ 52-68 (ในฉบับของเพอแยร์ตั้งแต่ 52-69) ฉันทบทที่ 52-59 กล่าวถึง เปรต ฉันทบทที่ 60-67 กล่าวถึง กุมภกัณฑ์และ ยักษ์ และฉันทบทที่ 68 กล่าวถึง อสูร

กัณฑ์ที่ 4 มนุสสกัณฑ์ ตั้งแต่ฉันทบทที่ 69-102

กัณฑ์ที่ 5 เทวกัณฑ์ ตั้งแต่ฉันทบทที่ 103-109 กล่าวถึง ฉกามาพจรภาพ ฉันทบทที่ 110-114 เป็นบทสรุป ในตอนท้ายจบด้วยนิคมพจน์

เอกสารหลักที่ใช้ในการชำระ

ปัญญาเฉติที่ปนี 3646/ก/1 อักษรขอม-ภาษาบาลี ไม่ปรากฏปีที่จาร ใช้อักษรย่อ
ปก. 1

ปัญญาเฉติที่ปนี 3656/ก/1 อักษรขอม-ภาษาบาลี ไม่ปรากฏปีที่จาร ใช้อักษรย่อ
ปก. 2

ปัญญาเฉติที่ปนี 3658/ก/1 อักษรขอม-ภาษาบาลี ไม่ปรากฏปีที่จาร ใช้อักษรย่อ
ปก. 3

ปัญญาเฉติที่ปนี 6221/ก/1 อักษรขอม-ภาษาบาลี ไม่ปรากฏปีที่จาร ใช้อักษรย่อ
ปก. 4

ปัญญาเฉติที่ปนี 6758/ข/1 อักษรขอม-ภาษาบาลี ไม่ปรากฏปีที่จาร ใช้อักษรย่อ
ปก. 5

คัมภีร์อื่นๆ ที่ใช้ประกอบการชำระ

1. ษัตกติกริกา ในการชำระครั้งนี้ใช้ฉบับที่ ศ. มุส ชำระ ใช้อักษรย่อ S

2. ปัญญาเฉติที่ปนีฎีกา ในการชำระครั้งนี้ ผู้ชำระได้เลือกต้นฉบับดังต่อไปนี้

ปัญญาเฉติที่ปนีฎีกา 3656/ข/1-3 อักษรขอม-ภาษาบาลีไม่ปรากฏปีที่จาร
ใช้อักษรย่อ ปค. ฎี 1

ปัญญาเฉติที่ปนีฎีกา 3658/ข/1-3 อักษรขอม-ภาษาบาลีไม่ปรากฏปีที่จาร
ใช้อักษรย่อ ปค. ฎี 2

3. มหาวิปาก ในการชำระครั้งนี้ ผู้ชำระได้เลือกต้นฉบับดังต่อไปนี้

มหาวิปาก 3704/1-2 อักษรขอม-ภาษาบาลี ไม่ปรากฏปีที่จาร ได้มาจาก วัดอนงคารามเมื่อปี พ.ศ. 2474 ใช้อักษรย่อ มว. 1

มหาวิปาก 6404/ก/1-2 อักษรขอม-ภาษาบาลี ไม่ปรากฏปีที่จาร ใช้อักษรย่อ มว. 2

4. เนื่องจากการชำระของ ศ. มุส ได้มีการนำเอกสารที่เก็บรักษาอยู่ในประเทศอังกฤษและประเทศฝรั่งเศสมาประกอบการชำระ ดังนั้น ผู้ชำระจึงลงข้อความที่แตกต่างแต่ละฉบับที่ ศ. มุส ได้ลงไว้ในเชิงอรรถของการชำระมาร่วมศึกษา ดังต่อไปนี้

ฉดติที่ปณีฎีกา อักษรพม่า-ภาษาบาลี เก็บรักษาอยู่ที่ Indian Office ในกรุงลอนดอน ใช้อักษรย่อ B

บัญชีฉดติที่ปณี อักษรขอม-ภาษาบาลี เก็บรักษาอยู่ที่ หอสมุดกรุงปารีส ใช้อักษรย่อ M 1 ถึงแม้ว่าฉบับดังกล่าวจะเป็นฉบับเดียวกับที่ เฟอแยร์ ได้ทำการปริวรรต ซึ่งในการชำระครั้งนี้ใช้อักษรย่อ F แต่เมื่อทำการตรวจสอบพบว่า บางข้อความ ศ. มุส ได้อ้างถึง แต่ เฟอแยร์ ไม่อ้าง

บัญชีฉดติที่ปณีฎีกา อักษรขอม-ภาษาบาลี เก็บรักษาอยู่ที่ หอสมุดกรุงปารีส ใช้อักษรย่อ M 2

ข้อสมมติฐานของ ศ. มุส ใช้อักษรย่อ PM

ประวัติการแต่ง

ในบัญชีฉดติที่ปณีมิได้กล่าวถึงผู้ประพันธ์คัมภีร์แต่ประการใด หากแต่ในบัญชีฉดติที่ปณีฎีกาได้กล่าวว่า “พระอัสสโฆสาจารย์ผู้อนุนุเคราะห์ศิษย์ที่เยาว์ปัญญา ผู้ไม่อาจศึกษาโดยพิสดารได้จึงประพันธ์คัมภีร์นามว่า ฉดติที่ปณี ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า พระอัสสโฆสาจารย์ผู้ประพันธ์พระลัทธิธรรมสติปัญญาสูตรได้แต่งฉดติที่ปณี เพราะคัมภีร์ดังกล่าวเป็นที่เข้าใจยากของนักไวยากรณ์ผู้อยู่ในทวีปอื่น เนื่องจากแต่งเป็นภาษาสันสกฤต ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงปริวรรต (แปล) คัมภีร์นั้นเป็นภาษาของชาวมคธเพื่อแก้กวลวิญญูชนเป็นอันมาก ซึ่งอยู่ในทวีปอื่น (Mus 1939 : 19-20.) หากแต่ข้อความในฉบับภาษาสันสกฤตและฉบับแปลภาษาจีนต่างก็ระบุไว้ว่าชคตติการิกาเป็นผลงานของพระอัสวโฆษ

(Mus 1939 : 3.) ซึ่งคำว่า "อัครโฆชะ" ในภาษาสันสกฤตเป็นคำเดียวกันกับอัสสโฆส ในภาษาบาลี แต่ในตอนท้ายฉบับภาษาสันสกฤตระบุว่า "ฉบับชัตตติการิกาโดยมหาบัณฑิตอัครโฆชะผู้ประพันธ์อารยสัทธรรมสมฤตยุปสถานมหายาน" ส่วนในฉบับแปลภาษาทิเบต กล่าวว่า "ฉบับค้นหันทงทั้งหกโดยสังเขปของสัทธรรมสมฤตยุปสถาน โดยพระมหาบัณฑิตธารมิกสุภูติโฆชะ" (Mus 1939 : 292-293.)

อนึ่ง พระตารานาถระบุว่า พระธรรมิกสุภูติมีอีกนามหนึ่งว่า อัครโฆชะ และต่อมามีการสับสนในการบันทึกจึงทำให้ผู้แปลในอดีตเข้าใจว่า เป็นมหากวีอัครโฆชะ ผู้ประพันธ์พุทธจรีต ดังนั้น จึงทำให้ ศ. มุส เชื่อว่าผู้ประพันธ์ชัตตติการิกา คือ พระสุภูติ

ชัตตติการิกาไม่ทราบปีที่ประพันธ์ หากแต่ควรที่จะแต่งก่อน พ.ศ. 1554 ทั้งนี้เพราะฉบับแปลภาษาจีนที่ชื่อ Lieou tao k'ie t'o king (六道伽陀經) ผลงานของ Fa-tien (法天 ธรรมทเวะ ?) ซึ่งท่านได้แปลคัมภีร์นี้เมื่อใดนั้นไม่ปรากฏ หากแต่ท่านได้มรณภาพในปี พ.ศ. 1544 (Mus 1939 : 18-32.)

ชัตตติการิกามีการแพร่เข้าไปในประเทศพม่า ภายใต้คำภีร์ที่ชื่อว่า ฉคคติที่ปนี ตามความเชื่อในพม่าโลกบัญญัติและฉคคติที่ปนีเป็นผลงานการประพันธ์ของ พระสัทธัมมโฆส (Bode 1965 : 104.) จากผลการศึกษาของ บาทหลวง เดอนีส พบว่าโลกบัญญัติแต่เดิมเป็นงานประพันธ์ในภาษาสันสกฤต ต่อมาจึงมีการแปลเป็นภาษาบาลีและภาษาจีน ดังนั้น พระสัทธัมมโฆสจึงไม่ใช่ผู้ประพันธ์แต่เป็นเพียงผู้แปล และแปลในพม่าราวรัชกาลพระเจ้าอนิรุทธ (Denis 1976 : IV-V) ถ้าเราเชื่อว่าโลกบัญญัติและฉคคติที่ปนีเป็นผลงานของบุคคลเดียวกัน ฉคคติที่ปนีก็ควรจะเป็นผลงานการแปลของ พระสัทธัมมโฆสในรัชกาลพระเจ้าอนิรุทธ

อนึ่ง จากข้อความในปัญญาจคติที่ปนีฎีกา (ดูรายละเอียดในสายการคัดลอก) ที่ว่า "ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงปริวรรต (แปล) คัมภีร์นั้นเป็นภาษาของชาวมคธ" ซึ่งจากข้อความในฎีกากล่าวถึงผู้แปลฉคคติที่ปนี และความดังกล่าวใช้สรรพนามแทนผู้แปลว่า ข้าพเจ้า จึงอาจจะเป็นไปได้ว่า ผู้ประพันธ์ปัญญาจคติที่ปนีฎีกาเป็นคนเดียวกับผู้แปล ฉคคติที่ปนี ซึ่งก็คือ พระสัทธัมมโฆส

สายการคัดลอก

จากผลการศึกษาของ ศ. มุส พบว่า ต้นฉบับษัศตศิการิกาในแต่ละฉบับมีการเรียงลำดับไม่เหมือนกันและจำนวนไม่เท่ากัน สามารถสรุปเป็นตารางได้ดังต่อไปนี้

ฉบับหอสมุด เนเปาล	ฉบับ Je-tchen	ฉบับแปลทิเบต	ฉบับ Fa-tien	ปัญญาคติที่ปนี	ปัญญาคติที่ปนี
นรก 33 บท	นรก 33 บท	นรก 33 บท	นรก 32 บท 2 บท	นรก 39 บท	นรก 39 บท
เตรัจฉาน 7 บท	เตรัจฉาน 4 บท	เตรัจฉาน 7 บท	เปรต 17 บท	เตรัจฉาน 7 บท	เตรัจฉาน 7 บท
เปรต 15 บท	เปรต 14 บท	เปรต 16 บท	เตรัจฉาน 4 บท	เปรต 17 บท	เปรต 15 บท
มนุษย์ 33 บท	มนุษย์ 35 บท	มนุษย์ 33 บท	มนุษย์ 32 บท	_____	อสูร 1 บท
อสูร 1 บท	อสูร 1 บท	อสูร 1 บท	อสูร 1 บท	มนุษย์ 34 บท	มนุษย์ 33 บท
เทวดา 7 บท	เทวดา 7 บท	เทวดา 7 บท	เทวดา 7 บท	เทวดา 7 บท	เทวดา 7 บท

หมายเหตุ ไม่นับบทปกนามพจนและบทสรุปของเรื่อง (ดู Mus, 1933 : 156, 163.)

เนื่องจากการสรุปของ ศ. มุส ท่านมิได้กล่าวถึงการเรียงลำดับกัณฑ์และจำนวนกัณฑ์ในปัญญาคติที่ปนีฎีกา แต่อันที่จริงแล้วการเรียงลำดับกัณฑ์ของปัญญาคติที่ปนีที่ท่านได้สรุปไว้ นั้นเป็นของปัญญาคติที่ปนีฎีกา ดังนั้น ผู้ชำระจึงได้ปรับจากเดิมของ ศ. มุส ที่เป็นปัญญาคติที่ปนีเป็นปัญญาคติที่ปนีฎีกา (ดูรายละเอียดในส่วนการชำระ) และเพิ่มตารางปัญญาคติที่ปนี

ในฉบับแปลภาษาทิเบตมีการเรียงลำดับกัณฑ์ที่เหมือนกับษัศตศิการิกา หากแต่ในคัมภีร์บทที่ 57 ของปัญญาคติที่ปนีมีปรากฏเฉพาะในฉบับแปลภาษาทิเบต (Mus 1939 : 254.) ดังนั้น จึงสันนิษฐานว่าต้นฉบับภาษาสันสกฤตที่เข้าไปในทิเบตเป็นคนสายกับที่เข้าไปสู่นเนปาล

จากษัตติการิกาแปลเป็นฉดติที่ปนีสูปัญญาคติที่ปนี

เนื่องจากปัญญาคติที่ปนีเป็นคัมภีร์ที่แปลมาจากภาษาสันสกฤต ดังนั้น สายการพัฒนาที่เก่าควรจะต้องมีความใกล้เคียงกับษัตติการิกา โดยมีเกณฑ์อยู่ 2 ประการคือ

1. เนื่องจากฉันทของคัมภีร์ที่ใช้ในการชำระและประกอบการชำระมีจำนวนฉันทที่ไม่เท่ากัน โดยเรียงลำดับจำนวนจากน้อยไปหามากดังต่อไปนี้ ปัญญาคติที่ปนี มหาวิปาก และปัญญาคติที่ปนีฎีกา ผลจากการตรวจชำระพบว่า ทุกคัมภีร์ดังกล่าวข้างต้นไม่มีการตัดทอนฉันท ดังนั้น ถ้าฉันทบทใดที่เพิ่มเติมจากษัตติการิกามีปรากฏในทุกคัมภีร์ หมายความว่า ฉันทบทนั้นได้รับการเพิ่มเติมในช่วงพัฒนาการแรกๆ แต่ฉันทที่เพิ่มเติมขึ้นปรากฏเฉพาะในปัญญาคติที่ปนีซึ่งมีจำนวนฉันทที่มากที่สุด หมายความว่า ฉันทบทนั้นเป็นการเพิ่มเติมภายหลัง (ดูรายละเอียดในการชำระ)

2. ผู้ชำระจะใช้เกณฑ์การเรียงลำดับฉันทเป็นการสอบทาน คือ ถ้าลำดับฉันทที่เป็นต้นฉบับในสายการคัดลอกมีการเรียงลำดับที่ปรับเปลี่ยนไป คัมภีร์ที่เป็นการพัฒนาการต่อมาต้องเรียงลำดับฉันทเหมือนกับต้นฉบับที่มีการปรับเปลี่ยน (ดูรายละเอียดในการชำระ)

การเปลี่ยนแปลงในพัฒนาการช่วงที่ 1

เมื่อแรกที่มีการแปลเป็นภาษาบาลี ชื่อคัมภีร์ควรจะมีชื่อว่า ฉดติที่ปนีเพราะ

1. ปัญญาคติที่ปนีฎีกาซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่จะอธิบายปัญญาคติที่ปนีกลับเอ่ยถึงผู้แต่งฉดติที่ปนี ซึ่งคัมภีร์นี้ก็เคยปรากฏในศิลาจารึกพม่าในปี พ.ศ. 1985 (Bode 1965 : 104.)

2. ศ. มุส พบฉดติที่ปนีฎีกาจารย์อักษรพม่า ที่เก็บรักษาอยู่ที่ Indian Office ในกรุงลอนดอน (Mus 1939 : 215.)

แม้ว่าในการตรวจชำระครั้งนี้ ผู้ชำระไม่พบต้นปัญญาคติที่ปนีฉบับพัฒนาการช่วงที่ 1 หรือฉดติที่ปนีในหอสมุดแห่งชาติ แต่สันนิษฐานว่า ฉดติที่ปนีน่าจะมีเก็บรักษาอยู่ในหอสมุดประเทศพม่า ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ชำระจึงได้อาศัยปัญญาคติที่ปนีฎีกาเป็นตัวตั้งในการสันนิษฐานว่าลักษณะการเปลี่ยนแปลงจากษัตติการิกาเป็นฉดติที่ปนี เพราะถ้าพิจารณาจากชื่อปัญญาคติที่ปนีฎีกา คัมภีร์นี้

ครวที่กล่าวถึงภพทั้ง 5 หากแต่เนื้อหาภายในบัญญัติที่ปณีฎีกากลับแบ่งภพเป็น 6 โดยที่ยังนับอสุรภพเป็นอีกภพหนึ่งเหมือนกับษัตตติการิกา และผลจากการชำระพบว่าฉดติที่ปณีฎีกาฉบับที่ ศ. Mus ใช้ประกอบการชำระมีความใกล้เคียงกับบัญญัติที่ปณีฎีกา (ดูรายละเอียดในการชำระ) ดังนั้น จึงหมายความว่า บัญญัติที่ปณีฎีกาที่เดิมมีชื่อว่า ฉดติที่ปณีฎีกา ด้วยเหตุนี้ ผู้ชำระจึงอาศัยบัญญัติที่ปณีฎีกาทำการศึกษาลักษณะที่แตกต่างษัตตติการิกากับบัญญัติที่ปณีในพัฒนาการช่วงแรก หรือฉดติที่ปณีคือ

1. จำนวนฉดติในบัญญัติที่ปณีฎีกาที่สรุปไว้ในตารางข้างต้นแล้วนั้น พบว่ามีจำนวนมากกว่าษัตตติการิกาอยู่ถึง 6 บท ซึ่ง 6 บทนี้ไม่ปรากฏในษัตตติการิกาสำนวนใดๆ (ดูรายละเอียดใน Mus 1939 : 228.)

2. การเรียงลำดับภคณ์ของบัญญัติที่ปณีฎีกาที่ได้นำอสุรการยพิภพมาต่อท้ายเขตภคณ์

3. ข้อความที่กล่าวถึงผู้แต่งในของษัตตติการิกาฉบับต่างๆ ได้ถูกตัดทิ้งไป แต่ข้อความดังกล่าวได้ปรากฏอยู่ในบัญญัติที่ปณีฎีกา

ลักษณะการเปลี่ยนทั้งสามเป็นสิ่งที่ปรากฏขึ้นในบัญญัติที่ปณีฎีกาเท่านั้น ดังนั้น จึงสันนิษฐานว่าลักษณะเช่นนี้ก็ย่อมมีในบัญญัติที่ปณีพัฒนาการช่วงที่ 1 (ฉดติที่ปณี) และษัตตติการิกาฉบับต่างๆ ไม่มีก็ย่อมหมายความว่าสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นการเปลี่ยนแปลงในพมา

การเปลี่ยนแปลงในพัฒนาการช่วงที่ 2

1. ในบัญญัติที่ปณีฎีกาเรียงลำดับมหานรก ดังต่อไปนี้ คือ สัญชีวะ กาสสุตตะ ตาปะ ปตาปะ สังฆาต โรรุวะ มหาโรรุวะ และอเวจี ซึ่งลักษณะการเรียงเช่นนี้เหมือนกับในสังกัจจชาตค และโลกบัญญัติ แต่ในการพัฒนาการช่วงได้ปรับให้ ตาปะ และปตาปะไปอยู่ต่อท้าย มหาโรรุวะ ซึ่งลักษณะการเรียงลำดับเช่นนี้ เหมือนกับการเรียงลำดับในชินาสังการฎีกา

2. เพิ่มฉดติบทที่ 57, 69, 114 (ดูรายละเอียดในส่วนการชำระ) จากการชำระของ ศ. มุส พบว่าฉดติบทที่ 57 นี้ปรากฏเฉพาะในษัตตติการิกาสำนวนแปลภาษาทิเบตเท่านั้น ดังนั้น ท่านจึงยังคงนับฉดติบทที่ 57 และได้จัดให้อยู่ในลำดับฉดติบทที่ 50 ในการชำระของท่าน (Mus 1939 : 254.)

ดังนั้น ผู้ชำระจึงสันนิษฐานว่า การเพิ่มเติมฉันทบทที่ 57 โบราณจารย์คงได้อาศัยษัตตติการิกาฉบับภาษาสันสกฤตที่เป็นต้นฉบับในการแปลของภาษาทิเบต ซึ่งจะหมายความว่าษัตตติการิกาที่เข้ามาพามี 2 ฉบับ คือ ฉบับที่เข้าสู่เนปาล และฉบับที่เข้าสู่ทิเบต

การเพิ่มฉันทบทที่ 69, 114 เป็นแสดงให้เห็นว่าในการพัฒนาการช่วงนี้ได้มีการปรับเปลี่ยนชื่อจาก ฉดติที่ปนี เป็นปัญญาจติที่ปนี ทั้งนี้เพราะ

ฉันทบทที่ 69 กล่าวว่ากาลัญชกาสูรให้นับรวมอยู่กับเปรต ส่วนไวจิตตาสูรให้นับรวมกับเทวดา แสดงให้เห็นว่าโบราณจารย์ท่านไม่นับอสูรกายพิภพ ซึ่งจากความฉันทบทนี้เหมือนกับข้อมูลที่ปรากฏในกถาวัตถุปรกรณ์ และชินาลังฎีกา (โมคคลีปัตตติสสะ 2530 : 99. ; พุทธรัชิตตาจารย์ 2545 : 76.) ดังนั้น จึงเป็นไปได้ว่า สาเหตุใหญ่ที่ทำให้เปลี่ยนจากฉดติที่ปนีเป็นปัญญาจติที่ปนี เพราะแนวความคิดจากกถาวัตถุปรกรณ์ เป็นเค้าเงื่อน

ส่วนบทที่ 114 เป็นการสรุปว่า คติทั้ง 5 มี เทวดา, มนุษย์ และอบาย 3

3. การปรับข้อความบางบาท เช่น บาทที่ 3 ของบทที่ 9 บาทที่ 1 ของบทที่ 109 และบาทที่ 1 ของบทที่ 110 ของปัญญาจติที่ปนี

เนื่องจากในมหาวิปากพบว่า การเรียงลำดับฉันทเหมือนกับในปัญญาจติที่ปนี อีกทั้งยังมีการปรากฏฉันทบทที่ 57 69 และ 114 รวมทั้งข้อความบาทที่ 3 ของฉันทบทที่ 9 บาทที่ 1 ของฉันทบทที่ 109 และบาทที่ 1 ของฉันทบทที่ 110 รวมถึงจำนวนกัณฑ์เท่ากับในปัญญาจติที่ปนีในช่วงพัฒนาการที่ 2 หากแต่เรียงลำดับกัณฑ์ของมหาวิปากที่เปิดกัณฑ์ก่อนตรีกาณกัณฑ์ ซึ่งลักษณะการเรียงลำดับเช่นนี้เหมือนกับในฉบับแปลภาษาจีนฉบับ Je tch'eng (卍 สุริยยัสส ?) (Mus 1939 : 23.)

ดังนั้น จากลักษณะที่เหมือนกันระหว่างปัญญาจติที่ปนีช่วงที่ 2 กับมหาวิปาก ผู้ชำระจึงสันนิษฐานว่า มหาวิปากแต่งขึ้นโดยอาศัยปัญญาจติที่ปนีในช่วงการปรับเปลี่ยนชื่อจากฉดติที่ปนี มาเป็นปัญญาจติที่ปนี แต่ในการปรับเปลี่ยนครั้งนี้อาจจะมียุทธิพลของษัตตติการิกาฉบับภาษาสันสกฤตที่เป็นต้นฉบับของสำนวนแปลของ Je tch'eng จึงทำให้การเรียงลำดับของกัณฑ์จึงเหมือนกับฉบับสำนวนแปลของ Je tch'eng และเมื่อมีการเปลี่ยนชื่อจากฉดติที่ปนีเป็นปัญญาจติที่ปนี ผลจึงทำให้ฉดติที่ปนีฎีกาเปลี่ยนมาเป็นปัญญาจติที่ปนีฎีกา

จากข้อความตอนท้ายของมหาวิปากกล่าวว่า “มหาวิปาก โฏจสฏจิกะณตสฏกราเช นิตฺติโต” แปลว่า มหาวิปากประพันธ์เสร็จในศักราช 668 (พ.ศ. 1849) ดังนั้น จึงสันนิษฐานว่าช่วงระยะเวลาของการเปลี่ยนแปลงจากชื่อจติที่ปนีเป็นบัญญัติที่ปนี นั้นเกิดก่อนปี พ.ศ. 1849

การเปลี่ยนแปลงในพัฒนาการช่วงที่ 3

1. เพิ่มฉันทบทที่ 5 ทั้งนี้ เพราะฉันทบทนี้จะปรากฏเฉพาะบัญญัติที่ปนีเพียงคัมภีร์เดียว โดยมีได้ปรากฏในชัศตติการิกาสำนวนใดๆ และมหาวิปาก

2. มีการปรับข้อความของ บทที่ 1 ของฉันทบทที่ 43

เนื่องจากมหาวิปากไม่ปรากฏฉันทบทที่ 5 และข้อความของบทที่ 1 ของบทที่ 43 ไม่ตรงกับในบัญญัติที่ปนี ดังนั้น จึงสันนิษฐานว่า ลักษณะที่แตกต่างทั้ง 2 ในบัญญัติที่ปนี โบราณจารย์ท่านได้เพิ่มเติมฉันทบทนี้หลังจากการประพันธ์มหาวิปาก

กล่าวโดยสรุปคือ บัญญัติที่ปนีที่ผู้ชำระนำมาศึกษาเป็นผลพัฒนาการท้ายสุด

ข้อตกลงในการชำระเอกสาร

1. ผู้ชำระจะยึดตามข้อความที่ปรากฏมากเป็นหลัก โดยคำนึงรูปแบบฉันทลักษณ์

2. แม้ว่าข้อความในบัญญัติที่ปนีที่พบบางส่วนจะมีข้อความแตกต่างกับบัญญัติที่ปนีฎีกา และชัศตติการิกา ซึ่งข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์เหล่านี้บางครั้งอาจจะเป็นข้อความเก่าของบัญญัติที่ปนีในช่วงพัฒนาการใดพัฒนาการหนึ่ง แต่เนื่องการชำระครั้งนี้เป็นการชำระบัญญัติที่ปนีฉบับหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งเป็นพัฒนาการขั้นสุดท้ายของการตัดลอก ผู้ชำระจึงลงข้อความตามบัญญัติที่ปนีฎีกาและชัศตติการิกาในเชิงอรรถ

3. เนื่องจากฉันทในมหาวิปากมีความแตกต่างกับบัญญัติที่ปนีเป็นอย่างมาก ดังนั้น ผู้ชำระจะลงข้อความที่ต่างกันเฉพาะที่มีความสัมพันธ์กับชัศตติการิกาบัญญัติที่ปนีและบัญญัติที่ปนีฎีกาไว้ในเชิงอรรถ

4. ในกรณีต่อไปนีผู้ชำระจะไม่ลงไว้ในเชิงอรรถทุกครั้ง

4.1 การจารผิดเพราะจารสลักระหว่าง ทีฆสระกับรัสสระ ธนิตกับสถิต โฆสะกับ อโฆสะ และอักษรในวรรค ฎ และวรรค ต

4.2 การจารผิดเพราะจารตกและจารเกิน

4.3 การจารผิดเพราะรูปอักษรที่ใกล้เคียงกัน

5. ผู้ชำระคงรูปศัพท์ที่ปรากฏ The Pali Text Society's Pali-English Dictionary

6. แต่เนื่องจากปัญญาเจติที่ปนีเป็นคัมภีร์ที่แปลมาจากภาษาสันสกฤต พบว่า ศัพท์บางก็ยังคงรูปศัพท์ในภาษาสันสกฤต เช่น **คุรุ**

เครื่องหมายในการชำระ

X หมายถึง ไม่ปรากฏฉันทิในคัมภีร์นั้น

ตัวเลข^x หมายถึง ฉันทิบทดั่งกล่าวไม่ปรากฏในซัทตติการิกาแต่สันนิษฐานว่าฉบับเดิมมี

ตัวเลข^ย หมายถึง ฉันทิบทดั่งกล่าวในมหาวิปากแตกต่างจากปัญญาเจติที่ปนีมาก

ตัวเลขท้ายฉันทิ (ปัญญาเจติที่ปนี . ซัทตติการิกา . ปัญญาเจติที่ปนีฎีกา . มหาวิปาก)

ปัญญาเจติที่ปนีฉบับชำระ

นมตถุ

คุณิโน ชิตเชยยสส	สมมาฆาณาวภาสิโน
ปรตถการิโน นิจจ	ติโลกครุโน นโม (1.1 ^x .1.1 ^y)
กายาทิหิ กต มम्म	อคตนา ย สุกาสุภ
ผลนตสเสว ภูชชนติ	กตตา อณโธ น วิชชติ (2.2 ^x .2.2 ^y)
อิติ มนตฺวา ทยาปนุโน	ติโลเกกครุ สตถา
หิตายาโวจ สตฺตาน	กम्मโน ยสส ยมผล (3.3 ^x .3.3 ^y) ¹
ต วุชามิ สมาสเนน	สุตฺวา สมฺพุทฺธภาสิต

¹(2-4)-B, M 2, ปค. ฎี 1-2 ว่า สพุพพิตาวโห สตฺถา ยสส ยสส กम्मุนุ ย ย ผล อโวจ

สุภัง วา อสุภัง กมมัม	กาตุ หาดุ จ โวธุนา (4.4 ^X .4.X)
สณชิว โภทสูตโต จ	สฆาโต โรรุโว ตถา
มหาโรรุวตาโป จ	ปตาโป จ อวีจโย (5.X.X.X) ²
โลกโมทยกุกุทธา	เย นรา ปาณฆาติโน
วชยิตวาน หีสนติ	สณชิว ยนติ เต ธูว์ (6.5 ^X .5.4) ³
สวัจจรสทสุธานี	พหุณี ปี หตา หตา
สณชิวนติ ยโต ตตถ	ตโต สณชิวนามโก (7.6 ^X .6.5)
มาตาปีตุสุชชาติ-	मितตโทสกรรา นรา
เปสณฆาสาจจวาทา จ	กาฬสูตตาทิกามิโน (8.7 ^X .7.6) ⁴
กาฬสูตตานุสาเรน	ผาลยนเต ทารุ วายโต
กกเจหิ ชลนเตหิ	กาฬสูตต ตโต มต (9.8 ^X .8.7) ⁵
อเชพกลิงคาลาหิ	สสาชุมิกสูเกร
หนนติ ปาณโนณเฆ จ	สฆาต ยนติ เต นรา (10.9 ^X .13.8) ⁶
สฆาตตา ตตถ ฆาตยนเต	สมมา หนนโต ยโต
ตสมมา สฆาตนาเมน	สมมโต นิรโย อย (11.10 ^X .14.9) ⁷
กายมานสสนตาปี	เย กโรนติ ห เทหิโน
กุกกาปมกา เย จ	โรรุวั ยนติ เต นรา (12.11 ^X .15.10) ⁸
ติพเพน วุณหิโน ตตถ	ทยหมานา นิรันตร

²ดูเปรียบเทียบใน ซินลงการฎีกา : 76.

³(1)-ปค. 2, 4, ปค. ฎีก 1-2 ว่า °ภยโกธา, มว.1-2 ว่า °ภยาโกธา; (2)-M 1, ปค. ฎีก 1-2 ว่า °นรานรฆาติโน; (3)-PM ว่า วชยิตวาน°, ปค 4-5 ว่า วชยิตวาน

⁴(1)-ที่ถูกรับเป็น °สุชชาติ; (3)-ปค. 1 ว่า °สจจวาทาย

⁵(2)-ปค. ฎีก 1-2 ว่า ผาลนติ°, มว.1-2 ว่า ผาลนโต°; (3)-B ว่า ชลจจจฐารีหิ, ปค.

ฎีก 1-2 ว่า ชลจจจฐาเรหิ

⁶(3)-B ปค. ฎีก 1-2 ว่า อณเฆ จ ปาณโน หนนติ

⁷(1)-ปค. 4-5 ว่า °ตตร ฆาตยนเต

⁸(2)-B, ปค. 5, ปค. ฎีก 1-2 ว่า °กโรนติ°, PM ว่า °กโรนติห°

โฆรฺ ราวฺ วิมุญจนฺติ
 เทวทฺวิษคุรุทพฺพํ
 เต มหาโรรฺวํ ยนฺติ
 โฆรตฺตา วุณฺหิ ตาปสฺส
 โรรฺวํ ติ มหา ตสฺส
 ทาวาทิ ทหนे ทาหํ
 โส ชลํ ชลเน ชนฺตุ
 ติพฺพํ ตปฺปนสนฺตาปํ
 ยโต ตโต จ โลกสฺมि
 ธมฺมาธมฺมวิปฺลาสํ
 สนฺตาเปติ จ สตฺเต โย
 ปตาปยติ ตตฺถ เต
 ตปนาติสเยนายํ
 กตฺวา คุณาธิเก โทสํ
 มาตาปิตृคุรุจาปี
 อญฺ्ञิณี ปี วิลียนฺเต
 ยโต น วิจि สุขสฺส

ตสฺมา ส โรรฺวํ มโต (13.12^x.16.11)⁹
 หตํ เยหิ ปี รุกฺขโต
 เย จ นิกฺเขปหาริโน (14.13^x.17.12)¹⁰
 รวสฺสาปี มหตฺตโต
 มหตฺตํ โรรฺวํ อปี (15.14^x.18.13)¹¹
 เทหิณญจ กโรติ โย
 ตปฺปเต ตาปเน รุหํ (16.15^x.9.14)¹²
 ตโนเตว นีรฺนฺตรํ
 ขฺยาโต ตาปนนามโก (17.16^x.10.15)¹³
 นตฺถิโก โย ปกาสติ
 ตปฺปเต ส ปตาปเน (18.17^x.11.16)¹⁴
 สตฺเต ติพฺเพน วุณฺหิณา
 ตสฺมา วุคฺโต ปตาปโน (19.18^x.12.17)¹⁵
 ฆาตยิตฺวาน สวาก
 อวิจิมฺหิ ภวฺนฺติ เต (20.19^x.19.18)¹⁶
 ตตฺถ โฆรคฺคิตาปโต
 เตनावิจิติ สมฺมโต (21.20^x.20.19)

⁹(4)-B, ปค. 5, ปค. ฎี 1-2, มว. 1-2 ว่า ยโต ตสฺมา ส โรรฺวํ

¹⁰(2)-B, M 2, PM ว่า ปี รุกฺขโต ตั้งแต่บทที่ 11-14 ดูเปรียบเทียบในโลกที่ปกสาร : 329-323.

¹¹(4)-M 1-2, ปค. ฎี 1-2 ว่า ⁹โรรฺวํ⁰ B ว่า ⁰ทสฺเสติ

¹²(3)-M 1, ปค. ฎี 1-2 ว่า โส ชลชฺชลเน⁰

¹³(1)-PM ว่า ⁰ตาปนสนฺตาปํ, ปค. 4-5 ว่า ⁰ตปฺปนสนฺตาปํ ; (4)-M 2, ปค. ฎี. 1-2 ว่า ⁰ตาปนสนฺตยิตโต

¹⁴(1)-ปค. ฎี 1-2, มว. 1-2 ว่า ⁰วิปฺลลาสํ ที่ถูกเป็นใน ปค. ฎี และ มว. ; (4)-ปค. 2, 5, ปค. ฎี 1-2 ว่า ⁰โส ปตาปเน

¹⁵(1)-B ว่า ปตาเปติ ตตฺรตฺถ, ปค. 4-5 ว่า ⁰ตตฺรตฺถ; (2)-M 1, ปค. 1-2, ปค. ฎี 1-2 ว่า ⁰วฺยหิณา, ปค. 5 ว่า ⁰วฺนฺติณา

¹⁶(3)-ปค. ฎี 1-2 ว่า ⁰คุรุจาปี บทนี้ผิดฉันทลักษณ์

อภฺษมหานครกา

นริยสเสกเมกสส	จตตารโ นริยสุสทา
มีพหุโกโป กุกุโกโไพ จ	อลิปตตวณฺ นที (22.X.21.20)
มหานริยโต สตตทา	นิกุขนฺตา มีพหุทากสฺย
ปตฺนติ เย เต โฆเรหิ	กิมิพฺยุเหหิ วิชฺชเร (23.X.22.21)
นิกุขนฺตา มีพหุโกปฺมหา	กุกุโกเพ จ ปตฺนติ เต
ปติตา ตตถ เต สตตทา	สาสปา วิย ปจฺจเร (24.X.23.22)
กุกุโกพฺมหา จ นิกุขนฺตา	ทฺมุเม ปสฺสนติ โสภณเ
หริเต ปตฺตสมฺปนฺเน	เต อุเปนฺติ สุขตฺถิโน (25.X.24.23)
ตตถ กากา จ คิष्ฌมา จ	สุนฺโขลฺลกุสุรา
พกกากาทโย เกสฺมา	โลหตฺถุณฺชา สุภรวา (26.X.25.24)
เต สพเพ ปรีวารेतฺวา	เตสฺ มํสานิ ขาทเร
ปฺน สมฺชยตมํสา เต	อุฏฺฐหนฺติ ปตฺนติ จ (27.X.26.25)
อณฺณมณฺณํ วินาสาย	ปฺหรนฺติ รณเ จ เย
ปาเปนาสินฺชา เต ตู	ชายนฺเต ทฺกุชฌาติโน (28.21.27.26) ¹⁷
นชา เยวาสโย เตสฺ	อายุสา ชลิตา ขรา
เตหฺนโยณฺณํ นิกุขนฺตฺนติ	ยฺนเตนาสินฺชา มตา (29.22.28.27)
โลหชฺลิตตฺกฺชคฺคํ	โสฬสงฺกุลิกณฺสกํ
พเลนาโรปฺยนฺติ ตํ	สิมฺพลี ปารทาริกํ (30.23.29.28) ¹⁸
โลหทาสา มหากายา	ชลิตา เภรวิตฺถิโย
ตมาลิกฺขิย ภกฺขนฺติ	ปรทาราปฺหารินํ (31.24.30.29)
อารทฺนเต ปิ ขาทนฺติ	สาคิขฺโณ ลุขวายสา
อลิปตตวเน ฉินฺเน	นเร วิสฺสาสชฌาติโน (32.25.31.30)
อโยคฺพานิ ภูณฺชนฺติ	เต ตตฺตทานิ ปฺนปฺปฺนํ
ปิวนฺติ กุฏฺฐิตํ ตมฺพํ	เย ปฺรตฺถาปฺหาริโน (33.26.32.31)

¹⁷(3)-B, M 2, PM ว่า °สินฺชา เตน, ปค. 1 ว่า °สินฺชา เตสุ, มว. 1-2 ว่า °สินฺชา เต

¹⁸(2)-B, ปค. 1, 4 ว่า °กณฺสกํ ที่ถูกเป็น °กณฺสกํ

โสณา เภรวาโย ทาดมา
 วสสโคนน ทนเต ปี
 มจฺฉาถิ ชลเช หนตฺวา
 ยาติ เวตรณิ โฆรํ
 ลณฺจโลเกน สมฺมุหุโ
 กโรติ นรเก กนฺทํ
 ปีพา พหุวิธาการา
 ปีเพนฺติ เต จิรํ ตตฺตา
 เกทกา ธมฺมเสตฺถนํ
 ชุรธารา ปี ตํ มคฺคํ
 นชฺฉณฺณิตฺยกาถิ
 ปุณฺนปฺปุนฺนมหากาย
 สีลํ โย จ สมหาทาย
 วิสัยมานมํ สฺมุจฺจิ
 อนฺนา หิ ปี โยเมโก
 कुณฺมตฺเต นิมุคฺโค โส
 ทิสฺวา วิหิมชฺฉนฺเต
 ตตร โย มุสเสเหว
 กุรฺราจฺฉนฺตโกปนา
 ปฺรทฺกฺชปฺพหฺวา จ

ภุสฺ ขาหนฺติ เต นเร
 เย สทา เขภฺเก รตา (34.27.33.32)¹⁹
 ชลิตมพฺพรวาทํ
 วุณฺหิณา ทายฺหเต จิรํ (35.28.34.33)²⁰
 โย โวหารมธมฺมิกํ
 โส จกฺเกน วิหณฺณเต (36.29.35.34)
 กตา เยหิธ เทหิณํ
 ยนฺตปฺพพตฺตมฺคฺคฺรา (37.30.36.35)
 เย จาสมฺมคฺคฺวาถิโน
 คนฺตฺวา กนฺทนฺติ เต นรา (38.31.37.36)²¹
 เต กนฺทนฺติ จิรํ นรา
 เมสเสเลหิ จุณฺณิตา (39.32.38.37)
 สมฺมา โน ปฺริรฺกฺชติ
 กุกฺกฺเพ ปจฺเจเต จิรํ (40.33.39.38)
 มิจฺฉาชีเวน ชีวติ
 กิมิวพฺยุเหหิ ชชฺชเต (41.34.40.39)²²
 ปาถิโน จุณฺณยนฺติ เย
 เต จุณฺณนฺติ ปุณฺนปฺปุนํ (42.35.41.40)
 สทา ทิสฺรตา นรา
 ชายนฺเต ยมรฺกฺชสา (43.36.42.41)²³

¹⁹(3)-B ว่า วสสโกติ รุทนต์°, PM ว่า วสสโกติ รุทนต์°, S ว่า วรชโกฏี รุทนต์°, ปค.
 ฎี 1-2 ว่า วสสธเม ปี นทนต์°, มว. 1-2 ว่า วสสโกฏี รุทนต์°

²⁰(2)-PM ว่า ชลตม°, (3)-ปค. 1-3 ว่า ยนฺติ°, (4)-ปค. 4-5, มว. 2 ว่า วนฺตินา°, ปค. 3
 ว่า วนฺตินา

²¹(3)-M 2, ปค. ฎี 1-2 ว่า ชุรธาราวิต°

²²(1)-S ว่า อนฺนาปี หิ ยะ กศฺจิน, PM ว่า อนฺนาปี°, ปค. ฎี. 1-2 ว่า อนฺนาปี หิติ
 โยโกจิ, ที่ถูกเป็น อนฺนา°

²³(1)-S ว่า อตฺจนฺตโกรฺธนาถะ กุรฺราถะ, ปค. ฎี 1-2. อจฺฉนฺติ โกปนาถิ เย กุรฺรา, มว. 1
 ว่า อจฺฉนฺติ โกปนา กุรฺรา ที่ถูกเป็น กุรฺร ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในบทที่ 59

สหเพศเมว ทุกขาน์
กายวาจาที ปาปี ยั

ภิชมุทธาทีเกทโต
ต้ ทณฺหาปี น การเย (44.37.43.42)²⁴

นรกกณฺฑ์ ปถมံ

หังสปาราวตาทินัน
ชายนฺเต โยนิยั ราคา
สปปา โกรปนาเหหิ
อติมานน ชายนฺเต
มจฺเณโรสุยโย กจาปี
มุชรา จปฺลลชฺชชา
วพฺพนนมิทฺธาที
โหนติ กรุรกมฺมฺนตา
วฺยาคุสมชารโคมายู
ชายนฺเต เปจฺจ มัสทา
ทาทาโร โกรณา กรุรา
ภวนฺติ จาคิโน โกรธา
กตํ ยั ปาปํ กมฺมํ
ติรจฺฉานนฺสุ ชายนฺเต

ชตฺตานมตฺราคินัน
มุพฺหา กิฏฺฐาทิโยนิสุ (45.38.44.62)²⁵
มานตฺถทฺธา มิคฺคาธิปา
คทฺรภโสณโยนิสุ (46.39.45.63)²⁶
โหติ พานราชาติโก
ชายนฺเต กากโยนิสุ (47.40.46.64)
หตฺถสฺสมหิสาทินัน
สุกา ชชฺชรวิจฺฉิกา (48.41.47.65)²⁷
อจฺฉติชฺฉวากาทโย
โกธนา มจฺฉรา นรา (49.42.48.66)²⁸
นรา นาคา มหิทธิกา
ทปฺปา จ คฺรุพิสฺสรา (50.43.49.67)
มานสาทิกมตฺตนา
เตน ตมฺปวิวชฺชเย (51.44.50.68)²⁹

²⁴(1)-ปค. ฎี 1-2 สหเพศเมว ๐; (2)-PM ว่า พีช^๐, ปค. ฎี 1-2 ว่า ภิชมุทธา^๐; (3)-B. มว. 1-2 ว่า ๐วาจาทิกํ ปาปี

²⁵(2)-M 1, ปค. 1 ว่า ชตฺตานม^๐, (2-3)-B, M 2, ปค. ฎี 1-2 ว่า คทฺรภานนฺจ โยนิสุ
ชายนฺเต กามราเคน

²⁶(1)-ปค. ฎี 1-2 ว่า ๐โกรปนาเหหิ; (2)-M 1, ปค. 2, 4 ว่า ๐มิตฺตาทิปา ที่ถูกเป็น
๐มิคฺคาธิปา

²⁷(1)-ปค. 1-3, มว. 1-2 ว่า ๐พฺพนนนิพาทิ; (4)-S ว่า ลูตา ชชฺชรวุจฺฉิกิเก, ปค. 4-5
ว่า ๐ชชฺชว^๐

²⁸(1)-ที่ถูกเป็น ๐มชฺชาร^๐

²⁹(4)-B, ปค. ฎี 1-2 ว่า ตสมฺมา ตํ ปี วิวชฺชเย

ติรจฉานกณฺฑํ ทุติยํ

ขชชโภชซาปหตฺตาโร	เยหิ อฏฺฐจานวชชิตา
ภวนฺติ กุณฺปาหารา	เปตา เต กฏฺฐุตฺตนา (52.45.51.45) ³⁰
วิทฺเตชนฺติ เย พล	โลเภนา วมฺจยฺนฺติ จ
เต ปี คพฺพมลาหารา	ชายนฺเต กฏฺฐุตฺตนา (53.46.52.46)
หีนาจาราตฺธินา จ	มจฺฉรา นิจฺจโลภิน
เย นรา เปจฺจ ชายนฺติ	เปตา เต คลกณฺฑกา (54.47.53.47)
ปฺราทานํ นิเสเรติ	น จ กิณฺจิททาติ โย
ขุปฺปิปาสิกเปโต โส	สุจิวฺตโต มโหฺโพร (55.48.54.48)
ธนํ รกฺษติ วิสตุถํ	น ภุญฺชติ น เทติ โย
ทตฺตาทายิ ตโต เปโต	ลทฺธโรคฺคิ ส ชายเต (56.49.55.49) ³¹
โย ปฺรติธปาหาริจฺโจ	ทตฺวา เจวณฺตปฺปติ
โส คูณฺเสสมฺหวนฺตานมฺ	เปโต ชายติ ภกฺกโก (57.50 ^x .X.50) ³²
โย วทตฺยปฺปิโย โภธา	วากฺยมมฺมาวชฺฅณฺณํ
ภวตฺตูกกามฺโข เปโต	โส จิรํ เตน กมฺมุนา (58.51.56.51)
กรฺรमानโส โย ตฺวํ	ทโย กลหการโก
กิมิกิฏฺฐปฏฺฐคาโท	เปโต โส ชฺชิตโก ภเว (59.52.57.52)
คามกฺกุโฏ ททาตฺเตย	โย ทานํ ปิพฺพตฺตยปิ
กุมฺภณฺโท วิกฺกฏกาโร	ปฺุชฺมาโน ส ชายเต (60.53.58.53)
นิทฺทโย ปาณินิ หนตฺวา	ภกฺขิตฺตุม โย ททาติ จ
ขชชโภชฺชานิ โส วสฺส	ลภเต เปจฺจ รกฺษโส (61.54.59.54)
คณฺธมาลารตา นิจฺจ	มนฺทโกธา ปทาเยกา

³⁰(2)-B ว่า เย ชนาทานวชชิตา, ปค. ฎี 1-2 ว่า °อฏฺฐจานวชฺชิตา

³¹(4)-B ว่า สิจฺจโรคฺคิ °S ว่า ศฺราทฺธโรคฺคิตา ส ชายเต, มว. 1 ว่า สาฏฺฐโรคฺคิ°, มว. 2 ว่า เหนฺจโรคฺคิ°

³²(4)-ที่ถูกรับเป็น °ภกฺขโก

คนธพพา เป็จ ขายนเต
 โภธโน ปิสฺโถม โกจิ
 ปิสฺวาโจ ทุฏฺฐจิตฺโต โส
 นิจฺจปฺพุทฺฐสา จปลา
 สมปทานรตา นิจฺจ
 โฆรา กุฑธา ปทาตาโร
 ขายนเต เป็จ ยกฺขา เต
 เย นยฺนตีธ ยานเหิ
 วิมานจาริโน ยกฺขา
 ตณฺหามจฺเณโรเสณ
 ยกฺขาทาโย กิลิฏฺฐเหหิ
 สโจะ มายาวิโก นิจฺจ
 กิลิปปิโย จ ทาตา จ

เทวานํ รัตติมฺมนา (62.55.60.55)³³
 โลกุตฺถํ โย ปยจฺจติ
 ขายเต วิกฺขานโน (63.56.61.56)
 ปรีปฺพิภฺรรา นรา
 ภูตา เป็จ ภาวนตี เต (64.57.62.57)
 ปิยาสวสุรา จ เย
 โฆราหารา สุราปิยา (65.58.63.58)
 มาตาปิตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 เต โหนฺติ สุขสฺสยฺตฺตฺตา (66.59.64.59)
 เป็จ เปตา สฺสเกหิ ตํ
 ตสฺมา ตํ ปรีวชฺชเย (67.60.65.60)
 จรเต นมฺมปาปโก
 โส ภาวตฺยสุริสฺสโร (68.94.66.61)³⁴

แปดกนฺท์ ตติยํ

ดาวตีเสสฺส เทเวสฺส
 กาลกณฺชาสุรา นาม
 เทवासฺสรมนฺุสฺเสสฺส
 ทีฆายุกุ ตวหีสาย
 กุฏฺฐกฺกขยชฺรุมาทา
 วรฺตาทพันพฺนเฑหิ

เวปจิตฺตาสฺรา คตา
 คตา เปเตสฺส สงฺคหํ (69.X.X.62)³⁵
 หีสายปฺปายุกุ โนโร
 ตสฺมา หีสา วิวชฺชเย (70.61.67.63)
 เยณฺเณ โรคา ปาณินิ
 โหนฺติ กเตสฺส ชนฺตฺตฺตฺต (71.62.68.64)³⁶

³³(1)-ปค. ฎี 1-2 ว่า มาลาคนธรรตา นิจฺจน, มว. 1 ว่า มาลาคนธรรสา นิจฺจ; (2)-F, ปค. 1-2, 5, ปค. ฎี 1-2 ว่า °จ ทายกา; (4)-F ว่า °วทฺธนา, ปค. ฎี 1-2, มว. 1-2 ว่า °ริตฺติการกา ที่ถูกควรเป็น °วทฺธนา หรือ °วทฺธมนา

³⁴(3)-S ว่า กิลิปริยะ ปฺรทาตา จ, ปค. ฎี 1-2 °ปทาตา จ ที่ถูกเป็นใน ปค. ฎี

³⁵ดูเปรียบเทียบในโลกที่ปกสาร : 324.

³⁶(1)-ปค. ฎี 1-2, มว. 1-2 ว่า °ชฺรุมมาทา ที่ถูกเป็นใน ปค. ฎี และ มว. (2)-S ว่า เย จานฺเย วุยารโย นฺถณฺนาม, ปค. ฎี 1-2 ว่า เย จณฺเณ โรคา สมฺมคฺคาติ, มว. 1-2 ว่า อณฺเณ °; (4)-S ว่า ภาวนตีกฺฤตฺไตร, ปค. 3-4 ว่า °กเตหิ°

หารโก โย ปรตถานัน	น จ กัญจิ ปยจตติ
มหตา วิริเยนาปิ	ธน์ โส นาธิตจตติ (72.63.69.65 ⁷)
อทินัน ธนมาทาย	ทานานิ จ ททาติ โย
โส เปจจ ธนวา หุตวา	ปุน ชายติ นิธโน (73.64.70.66) ³⁷
น หารโก น ทาตา โย	น หาริกบโณ ชโน
กิจเณน มหตา ทพพม	ถิร โส ลกเต ธูว (74.65.71.67) ³⁸
หารโก น ปรตถนानัน	จาควา วิตมจจโร
อาหาริย พหุ วิตต	อิทฐ โส ลกเต นโร (75.66.72.68) ³⁹
อายุวณฺณผลุเปโต	ธีมา โรควิวชชิตโต
สุชี ปชายเต นิจจ	โย ททาติ ห โภชน (76.67.73.69) ⁴⁰
สลชโซ รูปวา โภคิ	สุจฺฉาโย ชนตาปิโย
โส ภเว วตถลภาิ จ	โย วตถนิ ปยจตติ (77.68.74.70)
อวาาส โย ททาติ ห	วิปฺปสนเนน เจตสา
ปาสาทา สพพกามิทธา	ชายนเต ตสฺส เทหิโน (78.69.75.71)
สงกโมปาหนาทินิ	เย ปยจฺฉนฺติ มานวา
ภวนฺติ สุชีโน นิจจ	लग्नเต ยานมุตตม (79.70.76.72)
ปปากุปตพากานิ	การยิตฺวา ชลาสเย
สุชีโน วิตสนฺตาปา	นิปฺปิปาสา ภวนฺติ เต (80.71.77.73) ⁴¹
ปฺปเพหิ ปุชิต นิจจ	สมิทฺโธ สิริมา ภเว
สรณ สพพเทหิ	อาราม โย ปยจตติ (81.72.78.74)
วิชชาทาเนน ปณฺทิจจ	ปณฺณาวายาเสน ลกเต
เกสชชากยทาเนน	โรคมุตฺโต ตู ชายเต (82.73.79.75)

³⁷(1)-S ว่า อทตต วิตต อาทาย, ปค. 4-5 ว่า °จิตตมา°, มว. 1 ว่า °วตตมา°; (4)-
ที่ถูกเป็น °นิตฺโธ

³⁸(2)-S ว่า น จาคิกฺกบโณ นระ, F ว่า นหตฺกบโณ, ปค. 1-2 ว่า นปาริกบโณ

³⁹(4)-S ว่า อิฐฺฐ โส ลกเต นระ, มว. 1-2 ว่า อิฐฺฐ โส°

⁴⁰(1)-S ว่า อายุวณฺณผลุเปโต, ปค. ฎิ 1-2 ว่า °ผลุเปโต

⁴¹(1)-S ว่า ปปากุปตพาคาทิน, ปค. 1, มว. 1-2 °ตพากาทิ

จกขุมา ที่ปทานเนน
 สยนาสนทานเนน
 ควาที่ โย ททาติ ห
 พลวา วณณวา โภคิ
 กณฎาทานเนน กามานัน
 ธนธณณสมิทโร ตู
 ปตตํ ปุฬมฺ ฬลํ โดยมํ
 ยํ ยํ ยตเถจฉิตมกตย
 เกลลยิตวา ททาติ ห
 ยสตุถํ วา สุขตุถํ วา
 สกตุถํ นิรเปกเขน
 ปรตุถํ เทติ โย โส ยํ
 ยํ กิณฺฉิ ทียเตณณสส
 เตน เตน ปการเนน
 ปเร อพารยิตวาน
 อเกลลยิตวา ทาทพฺพํ
 เอวํ ปิ ทียมานสส
 ทานํ สพฺพสุชานํ หิ
 วิรโต โย ปรทาเรหิ
 เสหปฺปเทสกาลาหิ
 ปรทาเรสุ สํสญฺจํ
 สรชชติ จนงฺเคสุ
 ยา ชิคฺคจฉติ นาริตฺถํ
 นิจจํ ปตฺเตติ ปุณฺณภาวํ
 โย ตู สมฺมา นีวาตงกํ

วาพทานเนน สุสฺสโร
 สุขิ ลภติ มานโว (83.74.80.76)⁴²
 โภชชนํ ชีราทิสฺสยฺตํ
 โหติ ที่ขมายุโก จ โส (84.75.81.77)
 ลาภี จ ปรีวารวา
 ภูมิตานเนน ชายเต (85.76.82.78)
 อตถาปิ วาหนมฺ ปิยํ
 ทาทพฺพํ ตํ ตทตถินา (86.77.83.79)
 สคฺคตุถํ วา ภเยน วา
 กิลิณฺฉํ โส ฬลํ ลเภ (87.78.84.80)
 ทายายุตฺเตน เจตสา
 อกิลิณฺฉํ ฬลํ ลเภ (88.79.85.81)
 ยถากาลํ ยถาวีริ
 ตํ สพฺพมฺุปตฺติณฺฉติ (89.80.86.82)
 สยํ กाले ยเถจฉิตํ
 ตํ หิ ธมฺมาวิโรธิตํ (90.81.87.83)
 ทานสฺเสว ฬลฺุพฺภโว
 ปรมํ การณํ มตํ (91.82.88.84)
 ทาเร โส สุนฺทเร ลเภ
 วชชนโต ปุริโส ภเว (92.83.89.85)
 โย นีวาเรติ มานสํ
 นาริตตมฺ ยาทิ โส ปุมา (93.84.90.86)⁴³
 สุสีลา มนฺทราคินิ
 सा नारी नरत्तं वृषे (94.85.91.87)
 พรหมจริยํ นิเวสติ

⁴²(2)-S ว่า วาหฺยํ ทานเนน สุสฺสโร, ปค. 1-2 ว่า วาหฺยํ ทานเนน⁰, ปค. 4-5 ว่า ตพทานเนน

⁴³(3)-ปค. ฎี 1-2 ว่า สุรชชติ⁰ ที่ถูกเป็น สารชชติ

เตชสสี สุคุโณ โภคี
 ทพหสสตี อสมมุพโห
 ชายเต สจจวาทิ จ
 ภินนานมปิ สตदान
 อภชชปรีวารโ โส
 อาณตตี กुरुโต นิจจ
 หิตาหิตาภิธายี จ
 นีจา ปราวมาเนน
 ภวนตี สุชินो ทตวา
 ปรวมภนาภิตา
 ชุชชวามนตตี ยนตี
 ชโพ วิชชาสุ มจเณโร
 ชายเต พริโร มุพโห
 ทุกขํ ปापสส ปุณณสส
 เวยยํ สทิสนีสสนหํ

เทเวหิ पि संपुचिโต (95.86.92.88)
 विरटो मच्छपानटो
 यस्ससि सुखसंसुको (96.87.93.X)⁴⁴
 เกทหนเนว กโรติ โย
 ชายเต ถิรमानโส (97.88.94.105)
 ชุรุณํ ญุสमानโส
 โส อาเทยยวจโน ภเว (98.89.95.106)
 วิปลลาเสน ตุนนตา
 สุขํ ทุกขํ จ ทุกชินो (99.90.96.107)
 สจจา สจจวาทิโน
 เย จ รูปาภิมานิโน (100.91.97.108)
 ภเว มุโค ปิยาบปิโย
 หิตวากยพุกสุยโก (101.92.98.109)⁴⁵
 สุขํ มิสสสส มิสสกํ
 กมฺมานํ สกัลํ ผลํ (102.93.99.110)

มนุสฺสภณฺฑํ จตุตฺถํ

เนวตตโน สุชาเปกขี
 คหานํ ปมุไซ วายํ
 มาตาปีตกุลเล เขญฺจ
 ตุสสตี โย น กลเห
 น วิคคเห รตา เนว
 เอกนตกุลเล ยุตตา
 พหุสสตา ธมมธรา
 कुणेहि प्रितुग्गजा ये
 सीलपपहानविनये

न ज ऋजो प्रिकुक्के
 महाराधिकत् वखे (103.95.100.111)
 ปุชโก จาคาวา ขมิ
 ตาวตีเสสุ โส ภเว (104.96.101.112)
 กลเห ญุสमानสา
 ये เต ยาโมปคา นรา (105.97.102.113)⁴⁶
 สุปณณา โมกขกงชินो
 นรา เต ตุสสิโตปคา (106.98.103.114)
 ปวตฺตา ये สยํ นรา

⁴⁴(4)-ปค. 3 ว่า °สุขสัยุตโต

⁴⁵(4)-ที่ถูกรับเป็น หิตวากยพุกสุยโก หรือหิตวากยพุกสุยโก

⁴⁶(4)-B ว่า จุตายามณจ ภวนํ, M 2, ปค. ฐี 1-2 ว่า °ยามูปคา°

มกุสุสาหา จ เต วสุส	นิมมานรติคามิโน (107.99.104.115) ⁴⁷
อลินมานสา สตุตา	ปทานทมสณณเม
คุณาธิกา จ โหนติ เต	ปริณิมิตตวตติโน (108.100.105.116) ⁴⁸
สีเลน ติทิวั ยาทิ	ฉาเนน พุทฺหมสมุภท
ยถา ภูตปริณญาณ	นิพฺพานมธิคฺจฺจติ (109.101.106.117) ⁴⁹
สุภาสุภํ กมฺมผล	มเยตํ กถิตํ ผล
สุภาเนว สุขํ ยาทิ	ทุกฺขญฺ จาสฺกสมฺภวํ (110.102.107.118) ⁵⁰
มจฺจุโรคฺชรา เตว	จินฺตนิยมิทํ ตย
วิปฺปโยโค ปิเยหาลิ	กมฺมโน ตสฺส ตํ ผล (111.103.108.119)
ปฺปโปตฺเตวํ วิราคํ โส	วิรตโต ปุณฺณมิจฺจติ
ปาปญฺ จ วชฺชยตฺเตว	ตํ สฺุณฺณถ สฺมาสโต (112.104.109.120)
สมมาปรตฺถกฺรณ	ปรานตฺถวิวชฺชน
ปุณฺณปาปวิปฺลลาโส	วฺุตตเมตํ มหเสสินา (113.105.110.121)
เทวา เจว มนุสฺสา จ	ติสฺโส ปาปาย ภูมิจโย
คฺติโย ปญฺจนิทฺฎฺจา	พฺพุเทเนว ตโย ภวา (114.X.X.122)

เทวภณฺฑํ ปญฺจม

ปญฺจคฺคิที่ปนํ สมตฺต

อลโสตีหิ กามโกตี น สารุ อสณฺยโต ปพฺพชิตโต น สารุ ราชา น สารุ
 นิสมฺมการิโย จ ปณฺหิตโต โภโรน ต น สารุ. อกฺุทฺโร สขรํ เอติฉาตีนํ อุตฺตโม โหติ
 โย มิตฺตทานํ น ทฺุพฺภทติ. นิพฺพานปฺจฺจโย โหตุ. พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ
 สํขํ คจฺฉามิ. ทฺุติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ทฺุติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ ทฺุติยมฺปิ สํขํ
 คจฺฉามิ . ตฺุติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ตฺุติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ ตฺุติยมฺปิ สํขํ
 คจฺฉามิ .

⁴⁷(1)-ปค. 1-3, ปค. ฎี 1-2 ว่า สีลปทาน^๐

⁴⁸(3)-ปค. ฎี 1-2 ว่า ^๐จ เต โหนติ

⁴⁹(1)-PM, ปค. ฎี 1-2 ว่า สีเลน สคคํ อายนฺติ, S ว่า สีเลน สุวรรคํ อาปโนติ; (3)-ปค.
 4-5 ว่า ^๐ภูตปริมาณ

⁵⁰(1)-ปค. ฎี 1-2 ว่า สุภาสุภํ ผล กมฺมํ ที่ถูกควรเป็นข้อ ปค. ฎี; (2-3)-PM ว่า มเยตํ
 กถิตํ ปุณฺ สฺุณฺณถ ลพฺภเต โสขยํ, M 1, ปค. ฎี 1-2 ว่า มเยตํ กถิตํ ภูตํ สุขํ กุสฺลสมฺภุตํ

บรรณานุกรม

- พุทธรัชชิตาจารย์, พระ (2545) **ชินาลงการฎีกา** กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เมธีกร, พระสังฆราช (2529) **โลกที่ปกสาร**, แปลโดย แยม ประพัฒน์ทอง. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- โมคคลีปุตตติสสะ, พระ (2530) **กถาวัตถุและอรรถกถา** แปล เล่มที่ 4 ภาคที่ 2. กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา.
- Bode, M.H. (1965) **The Pāli Literature of Burma**. Rangoon : Burma Research Society.
- David, R and Stede, W. (1992) **Pāli-English Dictionary**. London : Antony Rowe Ltd.
- Denis, E. (1977) **La Lokapaññatti et les idées cosmologiques du Bouddhisme ancien**. Vol II. These pour le Doctorat d'Etat Lettres et Science Humains Universite de Paris-Sorbonne.
- Feer, L. (1883) "Pañcagatidīpanam" **Fragments Trauits du kanjour Annales du Musée Guimet**" V : 514-528.
- Feer, L (1884) "Pañcagatidīpanam" **Journal of the Pāli Text Society** : 153-161.
- Hinüber, O von. (1996) **A Handbook of Pāli Literature** New Delhi : Munshiram.
- Mus, P. (1930) **La Lumière sur les Six Voies** Paris : Institut d'Ethnologie.